

Lezing bij de finissage door Sandra Mackus, kunsthistoricus en lid van de NKvT.

Zaterdag 21 september 2024. Iets voor twaalfen stap ik de NDSM-loods binnen. Het is alweer de derde en daarmee de laatste week van de miniresidenties. Bij binnenkomst is een van de tekenaars al aan het werk. Niet vreemd, want ook mijn tekenaarshanden jeuken als ik de uitnodigende tentoonstellingsruimte betreed. Vier grote tafels, omringd door schotten, vormen het werkdomein voor de negen kunstenaarsduo's – bestaande uit een kring-lid en een recent afgestudeerd kunstenaar – die hier verspreid over drie weken, aan het werk zijn gegaan. Overal zie je potloden, krijt, houtskool, schildertape, penselen en andere tekenmaterialen liggen. Op de panelen hangen uitgeschreven teksten, foto's en een grote verscheidenheid aan tekeningen. Ik waan mij in een sfeer die het midden houdt tussen een atelier- en academiesetting.

'Is dit jullie vaste werkplek?' vraagt een tentoonstellingsbezoeker als ik hem over de Nederlandse Kring van Tekenaars vertel. Een mooier compliment kunnen Rita Rutten, Matthijs van Zessen en Yvonne van de Griendt – de curatoren van deze tentoonstelling – volgens mij niet krijgen.

Zij hebben ervoor gezorgd dat niet vooraf geselecteerde kunstwerken het middelpunt van de tentoonstelling vormden, maar durfden het risico te nemen om voor het onbekende te kiezen. Ze zetten het creatieve proces centraal, dat alle richtingen op kan en mag gaan. Het is een keuze die niet zomaar uit het luchtledige komt vallen. Het maakt onderdeel uit van een ontwikkeling die gaande is in de Nederlandse kring van Tekenaars en tevens in de kunstgeschiedenis.

Kijkende naar die kunstgeschiedenis, zien we vooral aandacht voor schilder- en beeldhouwkunst. De tekenkunst lijkt daartussen zijn eigen weg en daarmee ontwikkeling te bewandelen. Een bekende mythe over het kunstenaarsbestaan die uit de negentiende eeuw, de tijd van de Romantiek dateert, gaat over de eenzame kunstenaar die op zijn zolderkamertje, ver weg van het publiek, de meest prachtige meesterwerken creëert. Er wordt vaak over een grote verschuiving in de geschiedenis gesproken. Aangezien kunstenaarswerkplaatsen voorheen vooral familiebedrijven en opleidingsinstituten waren, waar meesters samenwerkten met assistenten en leerlingen. En hoewel dit beeld klopt, is het tekenen an sich altijd een individuele aangelegenheid geweest. Voorstudies en schetsen werden door de meester zelf gemaakt en leerlingen leerden het vak door het eerste jaar uitsluitend te tekenen.

Om te tekenen heb je in feite niet veel nodig. De geringe afstand tussen materiaal en drager, zorgt ervoor dat je het handschrift van de maker ziet en kunt volgen. Vandaar dat het medium als direct, puur en persoonlijk wordt opgevat. Het is iets intiems. Diverse leden van de kring zullen dat beeld wellicht herkennen en onderschrijven. Dat sommige tekenaars zich tijdens de mini-residenties dan ook wat meer afsloten van het publiek, door bijvoorbeeld een koptelefoon op te zetten, is dan ook absoluut niet vreemd. Zij hadden meer moeite om hun creatieve proces, dat normaal achter gesloten deuren plaatsvindt, en plein public te laten voltrekken. (Maar, en dat mag hier ook even gezegd worden, ze zijn die angst wel degelijk aangegaan!)

Andere duo's betrokken juist bewust het publiek bij hun werk en maakten de dialoog met de ander, tot basis van hun proces. Samenwerken in de kunst kent een lange traditie – eerst zoals gezegd in werkplaatsen en later middels kunstenaarscollectieven. En ook al is tekenen an sich een solitaire aangelegenheid, weten tekenaars elkaar te vinden. Zo kan de Nederlandse kring van Tekenaars die in 1947 werd opgericht, ook als collectief worden gezien. Ondanks dat ieder lid vanuit een eigen tekentaal en met een eigen visie deelneemt – streven ze gezamenlijk na om de ontwikkeling van de autonome tekenkunst te bevorderen.

Daarvoor is het van belang dat de Kring ook naar zichzelf kijkt en zich afvraagt hoe ze dit doel kunnen handhaven en kunnen laten aansluiten bij de ontwikkelingen van onze eigen tijd. Dit doen ze middels bijeenkomsten en intervisie. De laatste tijd is vanuit de Kring de vraag ontstaan of het voldoende is om tijdens groepstentoonstellingen uitsluitend tekeningen die solitair door leden zijn gemaakt, te tonen. Tijdens visiebijeenkomsten kwam het woord 'eilanden' voorbij, om het solitaire werken van de tekenaar te onderstrepen.

Met de tentoonstelling *Draw a line* werd vorig jaar in de Haagse Kunstkring, letterlijk een lijn getrokken in de manier waarop de Nederlandse Kring van Tekenaars naar buiten trad. Naast een meer Salonfähige opstelling met werk van leden, hing er een meterslang vel papier waarop zowel leden van de kring als tentoonstellingsbezoekers werden uitgenodigd om te tekenen. Het was een eerste poging om de eilanden met elkaar te verbinden.

Terwijl de Salonfähige tentoonstelling en het ter plekke getekende werk zich op dat moment nog in twee afzonderlijke ruimtes bevonden, zijn ze in NDSM-Fuse samengebracht. Rondom het creatieve proces, dat letterlijk het hart van de tentoonstelling vormt, zijn schotten met werk van de leden te zien. Als een warme omhelzing omringen ze wat aan de basis van iedere tekening ligt. De leden tonen op deze schotten een sleutelwerk, dat bepalend is geweest voor het werk van de kunstenaar, daarnaast tonen ze een recent werk. Opnieuw wordt daarmee de aandacht gevestigd op ontwikkeling en ontdekking.

Door de werken van de kunstenaars niet te rangschikken per kunstenaar, maar de dialoog tussen het werk van de verschillende leden op te zoeken, is er oog voor de diversiteit van de tekenkunst. Waar de definities van wat een tekening was, voorheen duidelijk – of althans duidelijker – waren, ontdekt de tekenkunst zich sinds de tweede helft van de 20^{ste} eeuw opnieuw, sinds het in een onafhankelijk medium veranderde. Terwijl duidelijk is wat een schilderij of beeldhouwwerk is, gelden deze grenzen niet voor de tekening. Oftewel, zoals een bezoeker na het bekijken van deze tentoonstelling zo mooi verwoordde: ‘er is geen begin en eind aan tekenen.’ Het maakt ook duidelijk dat daarmee ruimte voor experiment is, iets wat met de tentoonstelling Gen-T, dan ook dubbel wordt uitgedragen.

Terug naar zaterdag 21 september.

Terwijl ik langs de resultaten van de afgelopen twee dagen struin, druppelen geleidelijk de andere kunstenaars binnen. Alsof ze elkaar al lange tijd kennen drinken ze samen een kop koffie en gaan ze vervolgens direct aan de slag. Er heerst een gemoedelijke sfeer. Ik denk even terug aan de gesprekken die ik met enkele kringleden voerde, voordat de miniresidenties van start gingen. Terwijl samenwerken voor sommigen al een vanzelfsprekendheid is en nieuwsgierigheid overheerst, bemerk ik bij anderen vooral spanning. ‘Waar heb ik in hemelsnaam ja tegen gezegd’ zegt een tekenaar zenuwachtig, die gewend is om altijd alleen te werken. Maar al die spanning blijkt als sneeuw voor de zon verdwenen als ik ze samen zie werken. Tekenend verbindt.

Soms is het nog even wennen en is het zoeken naar een verhouding. ‘Want ben je als meer ervaren tekenaar de meester en de ander daarmee automatisch de leerling? Of zijn we niet beiden leerlingen en mogen we hier van elkaar leren?’ Voor sommigen blijft het zoeken, voor anderen loopt het meer vanzelf. Beiden zijn goed. Al tekenend ontmoeten de twee generaties tekenaars elkaar; ze leren over elkaars gedachtewereld, technieken, materialen en dagelijkse leefwereld. Door samen te werken, worden ze gedwongen om over eigen standpunten na te denken. ‘Wat betekent tekenen voor mij? En hoe gaan wij – vanuit onze eigen visie – elkaar daarin ontmoeten?’ Al tekenend, pratend en etend gaan ze die dialoog aan. Ze botsten vaak samen tegen een probleem. En, zoals in ieder creatief proces was er ruimte om vast te lopen en kwam op een gegeven moment de vraag ‘wat zijn we aan het doen en wat gaan we (hiermee) doen?’

De werken die de afgelopen weken tijdens de miniresidenties gemaakt zijn, zijn inmiddels onderdeel geworden van de tentoonstelling. Naast dat het stuk voor stuk prachtige werken zijn, tonen ze een verslag van een geslaagd experiment en dialoog over tekenen, die hopelijk om een vervolg vraagt.